

Dr Branko Štancl,
Poljoprivredni fakultet, Zagreb

**CIJENE, PREMIJE I REGRESI NA DRUŠTVENIM GOSPODARSTVIMA
U PERIODU OD 1960. DO 1964. GOD. I NJIHOV UTJECAJ NA
EKONOMIČNOST I RENTABILNOST PROIZVODNJE**

1. UVOD

1.1 Zadatak ispitivanja i metod rada

Ovaj rad predstavlja nastavak ispitivanja utjecaja politike cijena, premija i regresa na ekonomičnost i rentabilnost poljoprivredne proizvodnje na društvenim gospodarstvima SR Hrvatske. U prethodnom radu¹⁾ je obuhvaćen period od 1960. do 1962. god., s time da su dati i neki osnovni podaci i za 1959. godinu. U ovom radu se 1963. godine nastavlja navedena ispitivanja u istim društvenim gospodarstvima SR Hrvatske i uz to se na bazi podataka za tu godinu daju predviđanja ekonomskih uvjeta proizvodnje glavnih proizvoda ispitivanih gospodarstava za ekonomsku godinu 1964/65. Ova projekcija izračunata je prema promjenama koje su u pogledu cijena, premija i regresa uslijedile nakon donošenja novih mjera agrarne politike poslije Rezolucije Savezne narodne skupštine u drugoj polovini 1964. godine.

Zadatak ovog rada, prema tome, sastoji se u davanju usporedne analize dosadašnje politike cijena, premija i regresa, kao i o davanju uvida o utjecaju novih mjera²⁾ agrarne politike na ekonomske uvjete proizvodnje glavnih poljoprivrednih proizvoda na društvenim gospodarstvima. U tom pogledu posebno je interesantno da se utvrdi da li su novim mjerama i koliko poboljšani uvjeti privređivanja u poljoprivredi, a napose na društvenom sektoru, ili su i dalje s obzirom na lančani porast cijena (do donošenja odluke o zamrzavanju cijena) disproporcije ostale, ali na višem nivou cijena. Kod toga se ograničavamo na utvrđivanje ekonomskih uvjeta u proizvodnji glavnih poljoprivrednih proizvoda, tj. kakvi su bili i koliko su se oni izmijenili, te kakva se kretanja mogu očekivati s obzirom na njihov utjecaj na strukturu proizvodnje. Razmatranje i utvrđivanje utjecaja politike cijena, premija i regresa na ekonomičnost i rentabilnost proizvodnje glavnih poljoprivrednih proizvoda u posljednjem petogodišnjem razdoblju može poslužiti i kao orijentacija u pripremanju odgovarajućih mjera za razvoj poljoprivrede na društvenim gospodarstvima, a i kod razrade mjera za sprovođenje privredne reforme.

Budući da utvrđivanje utjecaja dosadašnje politike cijena, premija i regresa polazi od kalkulacija za glavne proizvode ispitivanih društvenih gospodarstava, ekonomičnost i rentabilnost proizvodnje, odnosno ekonomski uvjeti privređivanja, ocjenjuju se s tog gledišta. Da bi se dobila potpuna slika ekonomskih uvjeta privređivanja u društvenim gospodarstvima trebalo bi razmotriti i raspodjelu između društvene zajednice i društvenih gospodarstava u cjelini, a ne samo na bazi elemenata koji su obuhvaćeni u kalkulacijama.

¹⁾ Dr Branko Štancl: »Utjecaj cijena, premija i regresa na poljoprivrednu proizvodnju«. »Ekonomika poljoprivrede« br. 6/1964.

²⁾ Ovaj rad je pisan prije promjene cijena nastalih nakon privredne reforme. Iako su u okviru mjera privredne reforme riješena neka pitanja koja se ovdje tretiraju, izvjesni problemi i tendencije i dalje su aktuelni.

To nije obuhvaćeno u ovom radu jer predstavlja predmet posebnih razmatranja.

Iako se podaci u ovom radu odnose na društvena gospodarstva žitorodnog rajona SR Hrvatske ustanovljeni odnosi mogu važiti općenito za društvena gospodarstva, a napose u ovom rajonu koji obuhvaća većinu društvenog sektora poljoprivrede u našoj zemlji. Rad se zasniva na 10 socijalističkih gospodarstava koja su u 1963. godini raspolagala sa 41.356 ha poljoprivrednih površina, što čini 24,2% od ukupnih u SR Hrvatskoj. Iako su neka od ovih gospodarstava u toku 5-godišnjih ispitivanja ušla u sastav kombinata, ipak su za sve godine ispitivanja zadržane iste jedinice, odnosno gospodarstva, kako bi se mogla izvršiti komparativna analiza. Ovo je omogućeno zahvaljujući činjenici da su ranija samostalna gospodarstva, nakon integracije u kombinata, zadržala status samostalnih pogona.

Za ocjenu dobivenih rezultata važno je konstatirati da su ispitivana gospodarstva po nivou proizvodnje i organizacije iznad prosjeka društvenih gospodarstava u zemlji i prosjeka za SR Hrvatsku.

U ovoj studiji primijenjen je jednak metod rada kao i u prethodnoj, s time da su za 1963. godinu i projekciju za 1964/65. god. dodane sve promjene u cijenama, premijama i regresima u tom razdoblju i tako načinjene odgovarajuće korekcije u kalkulacijama ispitivanih gospodarstava. Polazna osnova su podaci o cijeni koštanja poljoprivrednih proizvoda, koje za društvena gospodarstva izučava Zajednica instituta za ekonomiku poljoprivrede Jugoslavije, a Institut za ekonomiku i organizaciju poljoprivrede u Zagrebu za društvena gospodarstva SR Hrvatske.

Analiza od 1960. do 1962. godine obuhvaća 6 glavnih proizvoda i to: pšenicu, kukuruz, šećernu repu, mlijeko, tov goveda i tov svinja, a u 1963. godini obuhvaćena je i proizvodnja suncokreta. Navedena proizvodnja predstavlja oko 80% od ukupne vrijednosti proizvodnje ispitivanih gospodarstava, te prema tome ima odlučujući značaj u ovim gospodarstvima, kao i ekonomske rezultate njihova poslovanja.

2. CIJENE, PREMIJE I NJIHOV UTJECAJ NA RENTABILITET OSNOVNIH PROIZVODA

2.1 Cijene i rentabilitet glavnih poljoprivrednih proizvoda

S obzirom na izvršenu analizu u prethodnoj studiji, koja obuhvaća period od 1960. do 1962. godine, u ovom radu posebno će se analizirati nastale promjene u 1963. godini, te očekivanja u pogledu utjecaja novih mjera u politici cijena poljoprivrednih proizvoda donesenih u drugoj polovini 1964. godine. Time ćemo biti u mogućnosti da pružimo zaokruženu sliku za 5-godišnji period, tj. analizu stanja i očekivanog rentabiliteta osnovnih poljoprivrednih proizvoda sa gledišta protekle i projiciranje politike cijena poljoprivrednih proizvoda.

Utjecaj cijena na ekonomski položaj i rentabilitet osnovnih proizvoda pokazuju podaci na tabeli 1. i 1a. Obračun je načinjen po cijenama realizacije ispitivanih gospodarstava u pojedinim godinama¹⁾, koje uključuju premije i

¹⁾ Za projekciju 1964/65. godine cijene i premije uzete su prema predviđanjima odnosno donijetim odlukama i propisima poslije srpanjskih mjera 1964. god.

postojeće troškove, a koji pretpostavljaju regrese i važeće instrumente (doprinos na osobne dohotke i dr.).

Analiza ovih podataka pokazuje da sve učinjene korekcije u 5-godišnjem razdoblju u pogledu cijena (uključivši i premiju) glavnih poljoprivrednih proizvoda u suštini nisu izmijenile osnovne disproporcije, koje kroz cijene određuju ekonomski položaj i rentabilitet pojedinih proizvoda. Razumije se da su učinjene korekcije imale utjecaj na ekonomski položaj pojedinih proizvoda, ali bitne disproporcije su i dalje ostale. Najvažnija, odnosno osnovna disproporcija u ekonomskom položaju ratarstva i stočarstva je i dalje ostala. Čak što više s izuzetkom mlijeka i uz nove povišene cijene za 1964/65. godinu, pogoršavaju se ekonomski uvjeti proizvodnje kod tova goveda i tova svinja. Naime, povećane cijene kukuruza i dokinuti regresi za stočnu hranu, zatim povećani osobni dohoci u toj mjeri su povećali troškove kod tova, da oni s novim, iako povišenim cijenama, nisu mogli biti kompenzirani. Tako je umjesto poboljšanja rentabiliteta kod tova goveda i svinja došlo do neželjenog pogoršavanja čime su ekonomski uvjeti proizvodnje u stočarstvu postali takvi, da će to djelovati na opadanje stočarske proizvodnje na društvenim gospodarstvima, ukoliko se na vrijeme ne poduzmu odgovarajuće mjere.

Tabela 1 — Financijski rezultati proizvodnje na ha, odnosno grlu u ispitivanim socijalističkim gospodarstvima

	1960. godina			1961. godina			1962. godina		
	Površina	Po ha odn. grlu	Gubitak — Dobitak + 000 dinara	Površina	Po ha odn. grlu	Gubitak — Dobitak + 000 dinara	Površina	Po ha odn. grlu	Gubitak — Dobitak + 000 dinara
	ha broj grla	Proizvod q		ha broj grla	Proizvod q		ha broj grla	Proizvod q	
Pšenica	6581	35	+28,0	6523	32,7	+39,4	13998	42	+ 89,84
Kukuruz	2837	59	+17,1	3675	43,9	— 4,9	4503	66	+ 79,85
Šeć. repa	1018	482	+52,3	1750	405,4	+ 9,6	4008	423	+117,2
Mlijeko I	3706	2.304	—62,6	7528	2,67	—84,3	7096	3,18	— 60,7
Tov goveda	4232	7,2	— 3,6	3796	9,0*	—34,0	7879	12,2*	+ 18,2
Tov svinja	4903	3,5	— 2,5	11018	3,1*	+ 5,7	12795	3,5*	+ 19,2

*) Proizvodnja žive vage po grlu/god.

Povoljniji ekonomski položaj u proizvodnji mlijeka nastao kroz povećanje cijena i premija za sada znači samo ublaživanje gubitaka. Uz izvršene korekcije gubitak od 62.071 d po kravi u 1963. godini smanjuje se na 56.175 d, uz obračun prema novim cijenama i premijama donesenim u drugoj polovini 1964. godine. S novim korekcijama premija, propisanim u januaru 1965. godine¹⁾, iako se i dalje poboljšavaju ekonomski uvjeti za proizvodnju mlijeka oni još ne pružaju zadovoljavajuće ekonomsko rješenje za ovu proizvodnju. I uz ove cijene, odnosno premije, uz pretpostavku istog nivoa proizvodnje i ulaganja kakva su bila u 1963. godini, gubici će u 1964/65. godini iznositi 32.925 d po mliječnom grlu.

¹⁾ Prema odluci o premijama donesenoj u Sl. listu br. 3/65. određuje se premija od 20. d za litru kravljeg mlijeka prodatog i isporučenog od 1. I — 31. XII 1965. god. Premija se isplaćuje iz Saveznih sredstava pod uvjetom da je za isto mlijeko korisnik premije ostvario republičku premiju u iznosu od 7,5 d za litru.

Tabela 1a — Financijski rezultati proizvodnje na ha, odnosno grlu u ispitivanim socijalističkim gospodarstvima

	1963. godina			1964/65 godina		
	Po ha odnosno grlu			Po ha odnosno grlu		
	Površina ha Broj grla	Proiz- vod mg	Gubitak — Dobitak + 000 dinara	Površina ha	Proizvod q	Gubitak — Dobitak + 000 dinara
Pšenica	16677	43	+79,1	16677	42,88	+102,8*)
Kukuruz	5018	60	+58,6	5018	59,93	+ 66,4
Šećerna repa	4095	478	+93,2	4095	478,14	+126,7
Suncokret	1631	23	+84,5	1631	22,78	+ 66,1
Mlijeko I	6616	3.581	—62,1	6616	3.581 I	— 56,1
Tov goveda	8279	7,8	—19,6	8289	784 kg	— 44,5
Tov svinja	17538	2,4	+ 5,3	17538	240 kg	+ 0,7

*) Odlukom o izmjeni Naredbe o zajamčenim cijenama pšenice i raži objavljene u Sl. listu SFRJ br. 3/65. premija za pšenicu i raž isplaćivat će se za isporuku do 30. VI 65. Zbog dokidanja premije gornji iznos od 102.887 d trebalo bi smanjiti za 21.826 d tako da bi dobit uz nove cijene od 62 d po kg iznosila 81.061 d po ha, što mijenja iznesenu sliku rentabilneta.

Grubo uzevši, ekonomski položaj i uvjeti privređivanja na društvenom sektoru poljoprivrede uopće, i u proizvodnji osnovnih proizvoda i poslije povišenja cijena poljoprivrednih proizvoda i donošenja ostalih mjera u drugoj polovini 1964. godine nisu se popravili, iako je intencija ovih mjera bila jasno usmjerena u cilju poboljšanja ekonomskih uvjeta privređivanja i izravnavanja disproporcija, a napose na društvenom sektoru. Lančano povišenje cijena, koje je nastupilo kod reprodukcionog materijala, te promjene koje su nastupile smanjivanjem regresa u velikoj mjeri su neutralizirale osnovnu intenciju donesenih mjera²⁾. Iako je ovim mjerama korigiran ekonomski položaj i rentabilitet osnovnih proizvoda, ipak, uzevši u cjelini, ekonomski uvjeti privređivanja u poljoprivredi, odnosno u društvenom sektoru, ostali su uglavnom nepromijenjeni, s time da su se odnosi uspostavili na višem nivou cijena. Prebijanjem dobiti i gubitaka dobivene su male pozitivne razlike u 1964/65. prema 1963. godini, ali one nisu od bitnog značaja i ne mijenjaju iznesenu konstataciju. Naime, povišenjem cijena poljoprivrednim proizvodima kompenziran je samo porast cijena reprodukcionog materijala do jula 1964. godine. Na taj način povišenjem cijena poljoprivrednih proizvoda povećana je akumulacija uglavnom kod onih poljoprivrednih proizvoda kod kojih je proces proizvodnje bio završen ili pri završetku, a koji je izvršen uz niže troškove proizvodnje, s obzirom na niže cijene reprodukcionog materijala i važeće regrese do julskih mjera.

²⁾ Povećanje cijena domaćoj stočnoj hrani industrijskog porijekla iznosi 60—80%, a povećanje cijena reprodukcionog materijala i usluga 35,5%. Podaci iz analize Republičkog odbora sindikata SR Srbije izneseni u članku: »Efekat mjera donesenih 1964. god. u cilju poboljšanja položaja poljoprivredex«. Bilten br. 3, »Poljodobra«, Zagreb, 1965. godine.

Izlazi da su provedene mjere dale zaista ograničene rezultate, u smislu rezervi što ih je E. Kardelj povodom debate o donošenju novih mjera u poljoprivredi i Rezolucije Savezne narodne skupštine. Tom prilikom E. Kardelj je rekao: »Moramo biti svjesni, prvo da te mjere, same po sebi, još ne rješavaju sve; drugo, da će one imati određene posljedice koje će se u nekim drugim oblastima naše privrede odražavati kao nov problem, kao nova situacija, koju ćemo također morati da rješavamo u Skupštini i Saveznom izvršnom vijeću, i treće, da se pod pritiskom takvih problema može desiti da te nove mjere u poljoprivredi — ako ih budemo gledali samo parcijalno, same za sebe, a manje u okvirima općeprivrednih odnosa i izmjene koje su predviđene Rezolucijom Savezne skupštine, koja je donijeta prošlog mjeseca — mogu biti svedene na veoma ograničene rezultate.«¹⁾

Podaci koji se koriste u ovom radu potvrđuju navedena predviđanja E. Kardelja. Pokazalo se da se problem cijena i ekonomskog položaja poljoprivrede ne može parcijalno rješavati. Nakon lančanog porasta cijena moralo je doći do poznatih mjera o zamrzavanju cijena aprila 1965. godine, nakon čega su uslijedile pripreme za donošenje kompleksnih mjera u okviru privredne reforme, u okviru kojih će se riješiti i pitanje cijena i položaja poljoprivrede.

Ako se usporede komparativni podaci za 5-godišnji period, onda se pored iznesenog može utvrditi slijedeće: Kretanje dobitaka i gubitaka u ispitivanim gospodarstvima i uspjeh njihova poslovanja u čitavom analiziranom razdoblju, u periodu 1960—1964. godine ovisio je o ekonomskim uvjetima proizvodnje i rentabiliteta u stočarstvu. Uzevši sva ispitivana gospodarstva zajedno u 1960. godini gubici u stočarstvu bili su takvi da su mogli biti pokriveni dobitcima u ratarstvu. U 1961. godini gubici su bili čak dvostruko veći od dobitaka u ratarstvu radi čega je čitavo poslovanje ispitivanih gospodarstava završilo sa gubicima. U 1962. godini, u odnosu na ranije godine, financijski rezultati stočarske proizvodnje bili su mnogo povoljniji, ali je 1963. godine došlo do ponovnog pogoršavanja. Prema predviđanjima za 1964/65. godinu ekonomski uvjeti za stočarsku proizvodnju bit će još nepovoljniji, s obzirom na povećanje cijena stočne hrane i ostalih troškova u stočarstvu.

Imajući u vidu izneseno kretanje financijskih rezultata u stočarskoj proizvodnji, može se reći da su gubici u stočarskoj proizvodnji bili pokriveni iz dobitaka u ratarstvu. Stočarska proizvodnja, uzeta u cjelini, ni u jednoj godini nije bila u stanju da dobitcima u jednoj proizvodnji pokrije gubitke u drugoj. Gubici u stočarstvu bili su uvijek veći od ostvarenih dobitaka. Najpovoljniji odnos bio je u 1962. godini, kada su uvjeti za to bili relativno povoljni. Ukupna akumulacija ovih gospodarstava stoga je u znatnoj mjeri ovisila o većim ili manjim gubicima u stočarstvu te o dobiti u ratarstvu. Dobit u ratarstvu ovisila je, razumije se, o rezultatima u proizvodnji, ali u velikoj mjeri i od strukture proizvodnje u ratarstvu. Kod toga posebno treba istaći proizvodnju pšenice koja je zbog izrazito povoljnih uvjeta proizvodnje i s postignutim rezultatima bila osnovni izvor sredstava za pokriće gubitaka u stočarstvu i izvor sredstava za proširenu reprodukciju. Udio pšenice u ukupnim dobitcima ana-

¹⁾ E. Kardelj: Govor u Saveznoj narodnoj skupštini povodom donošenja novih mjera u poljoprivredi (prema »Gospodarskom listu« od 3. jula 1964.).

liziranih gospodarstava s izuzetkom u 1962. godini (radi pogodne godine dobit kod nekih drugih proizvoda bila je povoljnija), stalno je rastao: od 51% u 1960. godini porastao je na 62% za ekonomsku 1964/65. godinu. Iza pšenice po značaju za akumulaciju društvenih gospodarstava dolazi šećerna repa, čiji je udio u ukupnoj dobiti glavnih proizvoda relativno čvrst (od 16 — 19%) te kukuruz, ali sa značajnim odstupanjima od pojedinih gospodarstava i u pojedinim godinama. Podaci o dobiti i gubicima na ha i po grlu navedeni na tabeli 1 i 1a pokazuju izrazito navedene konstatacije.

U 5-godišnjem razdoblju u ratarskoj proizvodnji pokazuju se jasne tendencije u stabilizaciji i poboljšanju rentabiliteta, iako neke disproporcije u rentabilitetu ukazuju na potrebu odgovarajućih korekcija u pogledu cijena. Sa druge strane, stanje u stočarstvu ima velike oscilacije u pogledu rentabiliteta. Nepovoljne tendencije u ekonomskim uvjetima proizvodnje i rentabilitetu u stočarstvu, koje su bile zaustavljene u 1962. godini, ponovno su se otvorile. Posebno treba ukazati na činjenicu da su se ponovno pogoršali uvjeti za govedarsku proizvodnju naročito kod tova, što će se sigurno negativno odraziti na razvoj ove proizvodnje na društvenom sektoru. S obzirom na poboljšane uvjete u proizvodnji mlijeka, koji su nastali povećanjem cijena i premija, gubici u mliječnoj proizvodnji su se smanjili, ali su se zato gubici kod tova povećali. Na taj način govedarska proizvodnja sačinjava daleko najveći dio gubitaka, tj. 92,9% od gubitaka glavnih proizvoda u 1963. godini, odnosno 89,1% u 1964/65. godini, od čega na tov otpada 26,8% u 1963. godini, odnosno 44,4% u 1964/65. godini.

2. 2. Uloga i utjecaj premije na proizvodnju glavnih proizvoda

S obzirom na promjene u politici cijena utjecaj premija na financijske rezultate u ratarskoj proizvodnji je manji nego ranije, jer je jedan dio premija ušao u cijenu. Nasuprot tome, značaj premija za financijske rezultate stočarske proizvodnje je u porastu. To se vidi iz slijedećih podataka o udjelu premija u cijeni realizacije poljoprivrednih proizvoda u posljednje tri godine:

Tabela 2 — Udio premija u cijeni realizacije poljoprivrednih proizvoda

Kulture	% udio premije u cijeni proizvoda		
	1962. god.	1963. god.	1964/65. god.
pšenica	16,25	3,19	5,40
mlijeko	12,80	14,24	20,71
tov goveda	7,00	10,92	12,12
tov svinja	10,07	9,73	8,27

U uvjetima napregnutih odnosa cijene koštanja i tržišnih cijena premije su bile bitan faktor o kojem je ovisio financijski rezultat pojedinih proizvoda osobito stočarskih.

Pšenica je s izuzetkom jednog gospodarstva u 1962. godini kod svih gospodarstava sa i bez premije bila rentabilna, mada je rentabilitet uz premiju

bio viši. U prosjeku u 1962. godini za 36.347 dinara, u 1963. godini za 8.121 dinar, a za 1964/65. za 16.513 dinara na ha. Kod proizvodnje mlijeka premija ima sve veći utjecaj na smanjivanje gubitaka, jer čini gotovo 21% cijene realizacije. Kod tova goveda proizvodnja u svim ispitivanim gospodarstvima i u čitavom ispitivanom razdoblju, bez premija dolazi u gubitke (s iznimkom samo jednog gospodarstva u 1962. godini). Kod tova svinja stanje je nešto povoljnije, nego kod tova goveda, iako bez premija i kod ove proizvodnje većina gospodarstava dolazi u gubitke, što se odražava na ukupnu akumulaciju ispitanih gospodarstava.

Ako se razmatraju cijene realizacije proizvoda kod ispitivanih gospodarstava u 5-godišnjem razdoblju, a to znači cijene uključivši i premije, onda se može reći slijedeće:

Najveći porast cijena od 1960. godine do propisanih cijena za 1964/65. godinu bio je kod proizvodnje mlijeka. Indeks porasta iznosi 273,3%, zatim kod tova goveda (indeks 183,5%), a da su to ipak proizvodi koji su najnerentabilniji i sa gubicima koji čine, kao što smo istakli, 92% od ukupnih gubitaka 6 glavnih proizvoda. Cijene kukuruza i tovnih svinja najmanje su porasle u razmatranom razdoblju: indeks porasta 1960:1964. kod kukuruza iznosi 173,1%, a kod tova svinja 170,1%, što je nesumnjivo jedan od faktora koji usporava i zaustavlja razvitak te proizvodnje na društvenom sektoru.

Cijene pšenice u odnosu prema cijenama kukuruza bile su daleko stimulaturnije za društvena gospodarstva. To je posebno radi toga što razlike u cijeni koštanja između pšenice i kukuruza nisu takve kako se izražavaju u otкупnim cijenama. Radi toga je pozitivna razlika u cijenama, a preko toga i rentabilitet proizvodnje pšenice, povoljniji od kukuruza. To pokazuju slijedeći podaci:

Tabela 3 — Razlike u cijeni koštanja i tržišnoj cijeni pšenice i kukuruza

Godina	Razlika u C K pšenice i kukuruza + — od pšenice dinara	Viša tržišna cijena pšenice od kukuruza za dinara	Ukupno pozitivna razlika u realizaciji pšenice od kukuruza dinara
1960.	— 2,18	+ 6,76	4,58
1961.	+ 4,18	+ 7,27	11,45
1962.	— 2,22	+ 13,64	11,42
1963.	— 4,19	+ 11,83	7,64
1964.	— 4,82	+ 16,55	11,73

S obzirom da ni prerada kukuruza kroz stočarstvo (tov goveda i svinja, proizvodnja mlijeka) nije rentabilna, kako to pokazuju podaci ispitivanih gospodarstava, imamo stalno izraženo tendenciju zaostajanja i kukuruza i stočarske proizvodnje i od mogućnosti i potreba ovih gospodarstava (npr. samo da spomenemo plodored, povoljnije korištenje kapaciteta staja, radne snage, mehanizacije, nusproizvoda i dr.). Ma koliko da stoje razlozi zaostajanja i jedne i druge proizvodnje u pogledu organizacije rada, primjene suvremene tehnologije i zaostajanja u produktivnosti rada, što utječe na rentabilitet, ipak sama činjenica da ova proizvodnja zaostaje kod svih gospodarstava upozorava na potrebu korekcije cijena i kod proizvodnje kukuruza i stočarstva.

Najpovoljnije se mogu uočiti ekonomski uvjeti proizvodnje osnovnih poljoprivrednih proizvoda, koji su određeni kroz cijene (i uz druge instrumente) iz odnosa cijene koštanja i otkupnih cijena.

Tabela 4 — Odnos cijena koštanja i otkupnih cijena

Godina	P š e n i c a			K u k u r u z		
	CK	Otkupna cijena	¹⁾ Odnos CK i ot. cij.	CK	Otkupna cijena	Odnos CK i otk. cij.
1960.	28,52	35,96	126,1	26,34	29,20	110,8
1961.	32,32	43,45	133,9	36,55	36,08	98,7
1962.	32,16	53,69	166,9	29,94	40,05	133,8
1963.	37,56	54,42	144,9	33,37	42,59	127,6
1964/65.	44,80	67,09	149,8	39,98	50,54	126,4
	Š e ć e r n a r e p a			M l i j e k o		
1960.	5,18	6,18	119,3	41,39	27,17	65,6
1961.	8,18	8,41	102,8	60,81	36,75	60,4
1962.	7,63	10,09	132,2	79,34	49,38	62,2
1963.	7,90	9,76	123,5	73,41	60,92	83,0
1964/65.	9,45	12,00	127,0	85,23	74,25	87,1
	T o v g o v e d a			T o v s v i n j a		
1960.	244,61	245,23	100,3	223,84	229,25	102,4
1961.	298,82	264,05	88,4	256,57	271,30	105,7
1962.	319,16	323,64	101,4	269,53	313,34	116,3
1963.	377,65	361,87	95,8	320,87	336,91	105,0
1964/65.	488,66	450,00	92,1	387,70	390,00	100,7

I ovi podaci jasno ukazuju na veoma nepovoljne uvjete stočarstva, ali i potrebu za nekim korekcijama u ratarstvu. Polazeći od rezultata ovih ispitivanja i iznesenih konstatacija, smatramo da bi premije u stočarstvu trebalo i dalje zadržati, dok bi u ratarstvu premija trebala ići u cijenu. To je, uostalom, praktično svršena činjenica. U stočarstvu bi trebalo zadržati premije kao jednu od mjera za rješavanje ekonomskih uvjeta privređivanja u stočarstvu, kojom bi, osim toga, trebalo osigurati čvršće usmjeravanje sredstava za razvoj stočarstva uopće, a na društvenim gospodarstvima i u nerazvijenim stočarskim područjima naše zemlje napose. U ratarstvu bi trebalo razmotriti uvjete za razvijanje sjemenske proizvodnje putem premija, kao što je to i do sada uglavnom bio slučaj. Uz to predlažemo da se izvrše korekcije u cijena kukuruza i suncokreta. Ako bi povećanje cijena kukuruza izazvalo potrebu korekcije i kod pšenice zbog njenog stimuliranja na društvenom sektoru, ove korekcije ne bi trebale biti velike, jer su cijene za pšenicu u odnosu na sve ostale proizvode ipak ekonomski najpovoljnije. Ova konstatacija pretpostavlja sadašnje troškove i odnos prema cijenama, a ne i stalni porast troškova

¹⁾ Otkupna cijena = cijena realizacije ispitivanih gospodarstava uključivši premiju kod onih proizvoda koji su uživali premiju.

koji je u toku. S obzirom na udio pšenice u sjetvenim površinama društvenih gospodarstava (kod pojedinih ispitivanih gospodarstava udio pšenice iznosi 60% od sjetvenih površina) sigurno bi poboljšani uvjeti proizvodnje kukuruza kroz povišenje cijena djelovali na proširenje površina kukuruza na račun pšenice, što bi, po našem mišljenju, bilo višestruko povoljno. Kad to kažemo onda mislimo na mjesto kukuruza na tim površinama u ranijem periodu i u uvjetima drugačijih odnosa u cijenama pšenice i kukuruza sa jedne strane i stočarstva na drugoj strani. S obzirom na učešće sjetvenih površina pšenice na ukupnim površinama društvenih gospodarstava uz sadašnje uvjete i raspoložive površine socijalističkog sektora nije opravdano očekivati veće količine pšenice s tih površina. Svi podaci govore u prilog potreba da se najprije prošire površine socijalističkog sektora, da bi se mogla izvršiti daljnja ekspanzija sjetvenih površina pšenice na socijalističkom sektoru.

3. ULOGA I UTJECAJ REGRESA NA PROIZVODNJU I TROŠKOVE OSNOVNIH POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA

U razmatranom razdoblju uslijedile su krupne promjene u politici regresa. Do donošenja mjera agrarne politike u toku 1964. godine mijenjala se struktura regresa, sužavao broj regresionih sredstava i reprodukcijonog materijala za poljoprivredu, ali su uza sve to iznosi regresa bili u stalnom porastu. Promjenama u politici cijena i premija donesenim u drugoj polovini 1964. godine uslijedilo je i smanjenje regresa.

Kretanje ukupnog regresa korištenog u proizvodnji 6 glavnih proizvoda (bez suncokreta) u ispitivanim gospodarstvima bilo je slijedeće:

	Ukupni iznos regresa	Na ha oranica
1960. god.	239.456	13.484
1961. „	319.807	12.727
1962. „	780.077	22.495
1963. „	1.036.664	25.067
1964/65. „	782.423	18.919

Po ha, odnosno po grlu kod ispitivanih 6, odnosno 7 proizvoda, regressi su se kretali ovako:

Tabela 5 — Kretanje regresa kod glavnih proizvoda

	Iznos regresa po ha odnosno grlu u dinarima				
	1960. god.	1961. god.	1962. god.	1963. god.	1964/65. god.
pšenica	22575	24041	30642	36709	27509
kukuruz	21477	22997	35917	34662	27093
šećerna repa	29813	24219	35735	47463	35358
suncokret	—	—	—	26421	22241
mlijeko	1863	2128	2255	883	544
tov goveda	2026	2826	2710	523	257
tov svinja	830	849	688	165	52

Podaci pokazuju da je smanjenje regresa, koje je nastupilo donošenjem novih mjera, vrlo značajno¹⁾. Ukupno smanjenje regresa za 1964/65. godinu u odnosu na 1963. godinu iznosi 32,5%, ako se kao baza za obračun uzme količina regresa za 6 glavnih proizvoda koji otpada na oranice, a na bazi dosadašnjih ulaganja. Smanjenje regresa nije se ravnomjerno odrazilo na troškove ispitivanih proizvoda, što je s obzirom na propise o vrstama regresa, zatim različita ulaganja kod pojedinih proizvoda i razumljivo. Smanjenje regresa najviše će se odraziti na troškove u ratarstvu. U stočarstvu je, doduše, došlo do osjetnog pada regresa, jer su dokinute ili smanjene upravo one vrste regresa koji su korišteni u stočarstvu, ali utjecaj regresa na troškove u stočarstvu direktno i nije bio značajan, nego indirektno preko regresa na traktore, a osobito preko ratarstva. Utjecaj regresa na troškove proizvodnje u posljednje tri godine je u stalnom opadanju, a osobito iza julskih mjera u 1964. godini. To vidimo na slijedećoj tabeli.

Tabela 6 — Udio regresa u troškovima proizvodnje

	(Troškovi proizvod. sa regresima =100)		
	Povišenje troškova u %		
	1962. god.	1963. god.	1964/65. god.
Povećanje troškova proizvod. bez regresa:			
pšenica	22,88	20,83	13,30
kukuruz	18,16	16,36	10,77
šećerna repa	11,06	12,01	7,55
suncokret	—	17,15	12,35
mlijeko	0,89	0,28	0,15
tov goveda	0,70	0,11	0,05
tov svinja	0,72	0,10	0,04

U apsolutnom iznosu smanjenje regresa na ha oranica iznosi 7148 d, što za ispitivana gospodarstva iznosi 296 milijuna dinara. Najjače smanjenje regresa nastupilo je kod mehanizacije. Dokidanjem ili smanjivanjem regresa za traktore i priključna oruđa, rezervne dijelove, gorivo i mazivo, te generalni remont motora, troškovi proizvodnje su u ovoj stavci najjače porasli. Tako je npr. kod pšenice u 1962. godini iznos regresa za traktore i kombajne na ha iznosio 7133 d, da bi prema novim propisima u 1964/65. godini pao na 2824 d. Kod kukuruza u 1962. god. regres na upotrebu traktora iznosio je 6894 d na ha, a u 1964/65. god. 2020 d, kod šećerne repe od 7686 d smanjen je na 2958 d itd.

Pored dokidanja regresa i revalorizacija osnovnih sredstava izvršena u 1962/63. god. (odnosno revalorizacija sredstava mehanizacije) utjecala je na povećanje troškova proizvodnje, odnosno troškova korištenja mehanizacije. Iznosi revalorizacije kod mehanizacije u pojedinim ispitivanim gospodarstvima su takvi da čak prelaze ukupnu masu regresa, dobivenu kod nabave ovih sredstava u čitavom razdoblju u kojem su regressi bili na snazi. Za ispitivana gospodarstva u cjelini, ukupna sredstva mehanizacije, nakon valorizacije iznose

¹⁾ Zakon o Saveznom budžetu za 1965. godinu predviđa smanjenje regresa i premija za 33,1 milijardu u odnosu na 1964. godinu. Smanjenje regresa predviđa se za umjetna gnojiva (7,44 mld), za gorivo i mazivo (2,7 mld), te za stočnu hranu iz uvoza (5,40 mld). Povećali bi se regressi za polj. opremu 2,58 mld i sojinu sačmu 150 milijuna starih dinara.

7,931 milijardi dinara. Sveukupna ostvarena masa regresa iznosi 1,32 milijardu dinara, a iznos revalorizacije u 1962/63. god. čini 759 milijuna dinara. To znači da je preko 50% sveukupno ostvarene mase regresa za sredstva mehanizacije i kroz to utjecaj na troškove, preko amortizacije i revalorizacijom obenaženo. U tom pogledu postojeći regresni za sredstva mehanizacije znače više olakšicu kod nabave nego utjecaj na troškove proizvodnje, te predstavljaju više pomoć industriji za plasman (relativno skupih) sredstava mehanizacije u poljoprivredi, nego li poljoprivredi.

U čitavom analiziranom periodu najvažnija stavka regresa odnosila se na umjetna gnojiva. Smanjivanjem ili dokidanjem pojedinih vrsta regresa udio umjetnog gnoja u ukupnoj masi regresa još je više porastao od 65,3% u 1962. godini na 86,5% u 1964/65. godini. Prema postojećim propisima obračunati regresni za umjetna gnojiva u ispitivanim gospodarstvima su u stalnom porastu. Međutim, u slučaju da dođe do smanjenja regresa za umjetni gnoj sigurno je da bi se to najjače odrazilo na troškove i intenzitet proizvodnje pojedinih kultura. I prema novim propisima iznos regresa za umjetni gnoj na ha kod pšenice iznosi 23947 d, ili za 1 kg proizvedene pšenice 5,58 d, a kod šeć. repe 31048 ili 0,65 za 1 kg proizvedene šeć. repe. računato na bazi ulaganja ispitanih gospodarstava u 1963. godini.

Dokidanje regresa za sredstva za zaštitu bilja nije ekonomski jače pogodilo ispitivana gospodarstva, jer su oni, dok su bili na snazi značili svega oko 1,7% iznosa regresa ili za svih 10 gospodarstava 13,4 milijuna dinara. Kod šećerne repe je opadajući iznos bio najveći i sačinjavao je oko 4,8% od ukupnog korištenog regresa ili 1526 d na ha. Dokinuti regresni za stočnu hranu najviše će se odraziti kod tova svinja i tova goveda, a s obzirom na smanjenje uvoza sigurno je da će se direktno, a i indirektno, odraziti na troškove i financijske rezultate stočarske proizvodnje.

Izlazi, da se najvažnija stavka odnosila na regres za umjetni gnoj, dok su svi ostali regresni bili mnogo manje važni. Dokidanje svih vrsta regresa, osim za umjetni gnoj, imalo je svoje opravdanje. Međutim, s obzirom na značaj umjetnih gnojiva na povećanje prinosa i utjecaj na intenzifikaciju poljoprivrede, smatramo da bi dokidanje ovog regresa trebalo biti pripremljeno vrlo brižljivo i u sadašnjoj fazi trebalo bi ga zadržati. To tim više što je primjena umjetnih gnojiva u našoj poljoprivredi još uvijek veoma niska, pa bi dokidanje regresa utjecalo na smanjivanje upotrebe umjetnih gnojiva na socijalističkom, a napose na privatnom sektoru. To bi se odrazilo na smanjenje prinosa, a kod privatnog sektora prinosi bi pretežno ovisili o prirodnoj plodnosti zemljišta i mogućnosti gnojidbe stajskim gnojem. Izostale bi i prednosti koje daju početne doze gnojiva na povećanje prinosa. Treba imati u vidu činjenicu da je kroz regrese na umjetni gnoj najjače stimulirana upravo visoka proizvodnja, kako pokazuju podaci ispitivanih gospodarstava. Regresi za umjetni gnoj znače i određeno usmjeravanje i stimulans za ulaganje u proizvodnju, a umjetna gnojiva predstavljaju sigurno jedan od najvažnijih činilaca u podizanju prinosa i intenziteta poljoprivredne proizvodnje, kako na društvenom tako i na privatnom sektoru¹⁾.

¹⁾ Za regres na umjetni gnoj bilo bi korisno kad bi se u mjerama agrarne politike precizirao prelazni rok u kojem će važiti regresni. Taj rok bi bio orijentacija i za industriju umjetnih gnojiva i za poljoprivredu. Unutar toga roka treba izvršiti sistematsko smanjivanje regresa do event. potpune likvidacije.

4. UTJECAJ CIJENA, PREMIJA I REGRESA NA STRUKTURU I EKONOMSKE REZULTATE PROIZVODNJE ISPITANIH GOSPODARSTAVA

U razmatranom 5-godišnjem razdoblju utjecaj premija i regresa na ekonomske rezultate poljoprivredne proizvodnje u periodu 1960 — 1962. godine bio je u stalnom porastu da bi nakon toga počeo da opada. Osim toga, nastupile su i vrlo značajne promjene u strukturi regresa i premija, njihovoj visini i odnosima, te značaju za financijske rezultate pojedinih proizvoda, a preko toga i akumulaciju društvenih gospodarstava. Sa gledišta ukupno korištenog iznosa regresa i premija za 6 odnosno 7 glavnih proizvoda, do 1962. godine regresi su imali veći značaj, a iza toga jača uloga premija, osobito poslije julskih mjera 1964. godine.

Važne su i promjene, koje su nastupile u pogledu korištenja regresa i premija kod pojedinih proizvoda. U periodu 1960—1962. god. glavnina premija i regresa bila je usmjerena za stimulaciju ratarske proizvodnje, a iza toga je sve više jačala stimulacija, osobito kroz premije, stočarske proizvodnje. Tako je npr. na tri ratarska proizvoda (pšenica, kukuruz, šeć. repa) u 1960. godini otpadalo 72,9% od ukupnih premija i regresa, a na stočarstvo ispitanih gospodarstava svega 27,1%. Osim toga, kroz stalno ispoljenu tendenciju opadanja udjela regresa i premija u ratarstvu, udio je opao na 35,9%, a kod stočarstva narastao na 64,1%, prema propisima donesenim poslije jula 1964. godine.

U periodu 1960—1962. godine najveći iznos premija i regresa otpadao je na proizvodnju pšenice da bi u 1962. godini dostigao sumu koja predstavlja više od polovine premija i regresa za 6 glavnih proizvoda, tj. 51,1%. Ovakav odnos rezultira iz činjenice, da je proizvodnja pšenice na društvenim gospodarstvima radi potrebe zemlje bila posebno stimulirana, pa je i u strukturi sjetvenih površina zauzimala vodeće mjesto. U novijem razdoblju, odnosno poslije 1962. godine sužavaju se i smanjuju regresi, a napose premije u ratarstvu, da bi poslije 1964. godine došlo do njihovog potpunog dokidanja kod glavnih ratarskih proizvoda, s time da je premija ušla u cijenu. Razvojem ratarske proizvodnje na društvenom sektoru poljoprivrede i postignutim rezultatima u pogledu prinosa i produktivnosti rada, zatim kroz promjene u cijenama, stvoreni su uvjeti da proizvodnja kod osnovnih ratarskih kultura može i bez premija i regresa (s izuzetkom umjetnog gnoja) poslovati rentabilno. Formiranje i realizacija ekonomskih cijena u ratarstvu rezultat je i stvorenih općih društvenih uvjeta i sposobnosti ostale privrede. Takvi uvjeti još nisu stvoreni u stočarstvu.

Stočarstvo je u čitavom analiziranom razdoblju, uzevši u cjelini, bilo nerentabilno. Najlošije stanje bilo je kod proizvodnje goveda, naročito u proizvodnji mlijeka, dok je stanje kod tova svinja bilo nešto povoljnije. Formiranjem ekonomskih cijena u ratarstvu došlo je do još većih teškoća za razvoj stočarske proizvodnje na društvenom sektoru.

U ratarstvu je dokidanjem ili smanjivanjem nekih vrsta regresa došlo do značajnog smanjivanja iznosa regresa i premija, uzetih zajedno, na ha. Najznačajniji je pad kod pšenice nastao dokidanjem premija i prebacivanjem u cijenu. U ratarskoj proizvodnji ostalo je samo korištenje regresa i to pretežno u umjetnom gnoju. U stočarskoj proizvodnji imamo konstantan porast

premija u govedarskoj proizvodnji, osobito u proizvodnji mlijeka. Kod tova svinja iza 1962. godine dolazi čak do blagog opadanja iznosa premija, odnosno premija i regresa uzetih zajedno (tabela broj 7).

Uza sve navedene promjene koje su nastupile u politici cijena poljoprivrednih proizvoda, uvjeti privređivanja u poljoprivredi nisu se znatnije promijenili. Radi toga proizvodnja osnovnih poljoprivrednih proizvoda bez premija i regresa dolazi u gubitke. Iznimku u 5-godišnjem radoblju čini jedino 1962. godina, u kojoj zbog izrazito povoljne godine dobiti kod 6 glavnih proizvoda prevažu nad gubicima. Međutim, ako se i u toj godini proizvodnja obračuna po tzv. jedinstvenim cijenama realizacije društvenih gospodarstava SR Hrvatske, onda je i u toj godini ukupan financijski rezultat negativan. Promjenama u politici cijena, poslije julskih mjera 1964. godine, gubici na ha oranica u ispitanim gospodarstvima bez premija i regresa su se nešto smanjili, mada nisu nestali, pa čak nisu dostigli rezultate i uvjete kakvi su bili u 1962. godini.

Tabela 7 — Kretanje regresa, odnosno premija i regresa na ha i grlu glavnih proizvoda

	Iznos regresa, odnosno regresi i premija na ha odnosno grlu u din.				
	1960. god.	1961. god.	1962. god.	1963. god.	1964/65. god.
Pšenica	33449	33618	66988	44830	27509
Kukuruz	21477	22997	35917	34662	27093
Seć. repa	29813	24219	35735	47463	35358
Suncokret	—	—	—	26421	22241
Mlijeko	1863	2128	26607	45704	89403
Tov goveda	9987	12752	31144	49498	62998
Tov svinja	8079	6283	12198	9848	10844

Kod razmatranja općih uvjeta privređivanja ispitivanih gospodarstava treba imati u vidu činjenicu da stočarstvo u cjelini ni uz premije i regrese nije rentabilno poslovalo. Iz nastale promjene u politici cijena, premija i regresa, s kojima su poboljšani uvjeti u ratarstvu, ekonomski problemi proizvodnje u stočarstvu još više su se zaoštrili. S obzirom da ispitivana gospodarstva postižu veoma neujednačene rezultate i u ratarskoj, a i u stočarskoj proizvodnji, kako zbog nejednake primjene suvremene tehnologije, organizacije rada, nivoa prinosa i produktivnosti rada, uvjeti privređivanja i uz postojeće premije i regrese su takvi da daju malu akumulaciju, a bez njih većina gospodarstava završava svoje poslovanje s gubicima.

Zbog svega toga u uvjetima koji omogućuju malu i neujednačenu akumulaciju u ratarstvu, a uz nepovoljne ekonomske uvjete stočarstva, premije i regresi su bili bitan uvjet akumulacije društvenih gospodarstava. Od svih analiziranih proizvoda proizvodnja pšenice je jedino bila rentabilna kod svih gospodarstava i u svim godinama i bez premija i regresa. Kod pšenice su i razlike u financijskim rezultatima između najboljih i najslabijih gospodarstava najmanje. To znači ne samo da su za društvena gospodarstva u čitavom analiziranom razdoblju kod pšenice bili najpovoljniji ekonomski uvjeti nego da su

ona u toj proizvodnji najbolje ovladala suvremenom tehnologijom. Kod svih ostalih proizvoda finansijski rezultati kod pojedinih gospodarstava i u pojedinim godinama su jako varijabilni, a razlike u finansijskim rezultatima značajne. One postoje kako u proizvodnji kukuruza i šećerne repe, tako i kod stočarske proizvodnje. Principijelna razlika nije u tome da bi rasponi između finansijskih rezultata bili kod pojedinih proizvoda manji, nego u tome što u ratarskoj proizvodnji finansijski rezultati na ha idu od pozitivnih do negativnih dok se u stočarstvu, osobito za 1962. godinu, sva razlika nalazi na strani gubitaka. Ovakvo stanje finansijskih rezultata kod većine glavnih proizvoda na društvenom sektoru pokazuje da su još uvijek uvjeti proizvodnje kod njih slabiji nego kod pšenice. Sa druge strane to istovremeno ukazuje da je primjena suvremene tehnologije i organizacije rada veoma neujednačena kod većine glavnih proizvoda i da pojedina društvena gospodarstva nisu ovladala svim potrebnim elementima suvremene tehnologije, koji su neophodni za razvoj krupne poljoprivredne proizvodnje. Ne treba pri tome gubiti iz vida da kad je riječ npr. o stočarstvu, da je to proizvodnja čija je tehnologija teža, kompleksnija i koju je mnogo teže usvojiti i savladati, nego kod proizvodnje pšenice. Taj proces ovladavanja suvremenom tehnologijom u stočarstvu traži i duži vremenski period, što, razumije se, ni časa ne odgađa nego, dapače, nameće, da se u tom smislu ulože maksimalni naponi, tim više što je pitanje razvoja stočarstva na društvenom sektoru usko povezano s razvojem društvenog sektora poljoprivrede. Budući da o finansijskim rezultatima stočarstva ovisi akumulacija društvenog sektora uopće, ono postaje jedan od osnovnih faktora razvoja socijalističkog sektora poljoprivrede.

U skladu s opisanim ekonomskim uvjetima proizvodnje pojedinih proizvoda u analiziranom razdoblju, imamo i kretanje strukture proizvodnje ispitivanih gospodarstava. To se vidi na tabeli 8.

Tabela 8 — Pokazatelji kretanja proizvodnje u ispitivanim gospodarstvima

	Učešće u oraničnim površinama u %			
	1960. g.	1961. g.	1962. g.	1963. g.
Pšenica	37,1	26,0	40,0	40,3
Kukuruz	16,0	14,6	13,0	12,1
Šećerna repa	5,7	6,9	11,6	9,9
Suncokret	—	—	—	3,9

	Broj grla na 100 ha oranica			
	1960. g.	1961. g.	1962. g.	1963. g.
Krava	20,8	29,9	20,5	16,0
Tovna goveda	23,7	15,1	22,7	20,0
Tovne svinje	27,6	43,8	36,8	42,4

Na kraju da bi dali opću ocjenu utjecaja premija i regresa, uz postojeće cijene realizacije, na uvjete privređivanja ispitivanih gospodarstava, njihove završne račune korigirali smo za iznos ostvarenih premija i regresa kod 6 odnosno 7 glavnih proizvoda. Korekcija je izvršena za završne račune u 1962. i 1963.

godini, ali se polazeći od ovih odnosa i nastalih promjena može dati ocjena i novonastalih uvjeta. Pri razmatranju ovih podataka treba imati u vidu, da analiziranih 6 odnosno 7 proizvoda čini oko 80% proizvodnje ispitivanih gospodarstava. Ako bi obuhvatili i preostalih oko 20% proizvodnje, koja je također koristila dio regresa, pa i za taj iznos korigirali završne račune rezultati bi bili još nešto nepovoljniji.

Ovako korigirani završni računi za 1962. i 1963. godinu, prije svega, pokazuju da bez premije i regresa, ostvarenih kod 6 odnosno 7 glavnih proizvoda, ukupno poslovanje ispitivanih gospodarstava dolazi u gubitke. U 1962. god. od 9 ispitivanih gospodarstava samo je jedno gospodarstvo i bez premija i regresa završilo poslovanje pozitivno. U 1963. god. od 8 gospodarstava (za koje smo imali završne račune), 3 gospodarstva bi i bez premija i regresa završila poslovanje sa dobiti. Međutim, za sva tri gospodarstva dobit bi u 1963. bila manja nego kod jednog u 1962. godini. Ipak činjenicu da se povećao broj gospodarstava s pozitivnim rezultatima i bez premija i regresa treba ocijeniti pozitivno.

Razlike u financijskim rezultatima poljoprivredne proizvodnje u ispitivanim gospodarstvima uz obračun po cijenama realizacije sa i bez premija i regresa su velike i bitne. U 1962. godini ukupno poslovanje s premijama i regresima kod 9 gospodarstava za koje smo raspolagali sa završnim računima (od 10 ispitivanih) dalo je 1058 milijuna dinara akumulacije, a bez toga 747 milijuna gubitaka u 8 gospodarstava, te 102 milijuna dobiti u jednom gospodarstvu. U 1963. godini, s obzirom na slabiju godinu po prinosima, utjecaj premija i regresa na financijske rezultate je još veći. Akumulacija poslije završnog računa iznosi 1462 milijuna za 8 gospodarstava, a bez premija i regresa 5 gospodarstava ima gubitke od 1110 milijuna dinara, a tri gospodarstva dobit od svega 77 milijuna.

S obzirom na iznesene podatke za projekciju za 1964/65. godinu, koja je izrađena na bazi prinosa i ulaganja u 1963. godini, a s korekcijom novih cijena i troškova proizvodnje, kakvi su se formirali poslije julskih mjera u 1964. godini, može se reći da će uvjeti privređivanja biti nešto povoljniji nego u 1963. godini. Razumije se da ova pretpostavka vrijedi uz uvjet da ne dođe do daljnjeg pomjeranja u odnosima cijena i troškova proizvodnje, zatim u premijama i regresima, te odnosima u ulaganjima i prinosima. Treba napomenuti da je u toku izrade ovog rada došlo do veoma značajnih promjena u cijenama, premijama i regresima, kao i da su one bile vrlo česte. Osim toga, u toku izrade ovog rada morali smo zbog stalnih i učestalih izmjena u propisima vršiti korekcije kod podataka koji se odnose na projekciju za 1964/65. godinu. Ipak uza sve teškoće kod izrade projekcije, i uz promjene koje nije bilo moguće do kraja obuhvatiti, pa u tom smislu pružiti i precizniju ocjenu, smatrali smo da je treba ipak dati, kako bi se barem u osnovi mogao ocijeniti utjecaj julskih mjera za ekonomičnost i rentabilnost glavnih poljoprivrednih proizvoda¹⁾.

Polazeći od iznesenih podataka o utjecaju premija i regresa kod pojedinih proizvoda, te podataka o završnim računima ispitivanih gospodarstava uz obračun po cijenama realizacije s premijama i regresima, kao i bez njih, može se utvrditi da su premije i regresu uz sadašnji nivo proizvodnje i produktivnosti i uz postojeće cijene bili bitan faktor akumulacije društvenih gospodarsta-

¹⁾ Mjerama privredne reforme došlo je do novih odnosa u uvjetima proizvodnje pojedinih proizvoda. Ipak su disproporcije između ratarskih i stočarskih proizvoda ostale i imale snažan utjecaj na razvitak stočarstva.

va. Podaci pokazuju da je politika cijena, premija i regresa u analiziranom 5-godišnjem razdoblju stavljala pojedine proizvode u nejednake ekonomske uvjete što se odrazilo na strukturu proizvodnje društvenih gospodarstava, a zavisno o tome i na njihovu akumulativnost. Naime, u analiziranom razdoblju u mnogo nepovoljnijoj situaciji bila su gospodarstva s većom stočarskom orijentacijom. Radi toga su pojedina gospodarstva smanjivala stočarsku proizvodnju i vršila prestrukturiranje proizvodnje, što se odrazilo na njihov razvitak. Sa druge strane takvi uvjeti proizvodnje utjecali su na usporavanje procesa specijalizacije osobito u stočarstvu, a posebno su usporavali razvoj krupnih društvenih gospodarstava u stočarskim rajonima zemlje.

PRICES, PREMIUMS AND SUBSIDIES ON THE STATE FARMS IN 1960—1964 AND THEIR EFFECT ON THE ECONOMY AND PROFITABLENESS OF PRODUCTION

By Dr. Branko Štancl,
Faculty of agriculture, Zagreb

Summary

For the period 1960—1964, the author examined the effect of prices, premiums and subsidies on the economy and profitableness of production of main agricultural products on 10 state farms, covering a total acreage of 41.356 ha (1964).

On the base of the analysis of the 5-years period, the author makes the conclusion that the changes, performed in the policy of prices, premiums and subsidies, although changing the economic conditions of production for some of the agricultural products, did not change substantially the basic disproportion, existing in both crop production and livestock industry.

Because of not settled economic conditions in livestock industry and the chain increase of prices of commodities purchased for production, the measures, performed by the agrarian policy, produced very limited results.

In the mentioned period, the general business conditions, together with the existing level of production, management and productivity of work, were such, that they enabled a limited and for some products uneven accumulation.

This fact influenced the structure of production and affected unfavorably the development of livestock production in the mentioned state farms, as well as the development of state farms in the livestock production regions of the country. The premiums and the subsidies were under the existing prices and costs the substantial factors of accumulation of the state farms, examined under this project.

The author makes proposals for the adequate measures for the development of agriculture especially of state farms, in the framework of other measures of economic policy. On the base of this analysis, the author proposes the continuation of the subsidy payments for commercial fertilizers for a certain period, because of their of the tremendous importance for the increase production per unit. In the same time, the author proposes the continuation of payments of premiums for some livestock products. The premiums should serve for the adequate input of means of production for the development and stimulation of livestock industry, as well as for the improvement of quality. Such policy should serve for the successive creation of increasingly favorable economic conditions and profitableness of this productions.